

Conceptual Model of Couple' Conflict Factors in the Holy Quran with Emphasis on the Tafsir Al-Mizan*

Hamid Rafiei Honar^۱

Abbas Ali Shamili^۲

Muhammad Mehdi Safouraei Parizi^۳

Ali Muhammad Salih^۴

Abstract

Knowing the reasons of couple's conflict can be the first and most effective step to identify mechanisms to reduce couple's conflict. Accordingly, the purpose of this study is to explore the "model of couple's conflict factors in the Holy Quran with emphasis on the "Tafsir al-Mizan". To achieve this goal, the verses of the Holy Quran were collected, categorized and analyzed analytically-descriptively and through religious-psychological inference. Based on the research findings, the factors of couple's conflict were divided into three categories. The first category of "underlying and grounding factors" are: the weakness of self-control, the influence of the devil on marital relationships, and disregard for the natural context of marital conflict. The second category of "detective factors" which are: marital infidelity, sexual dissatisfaction, economic problems, dysfunctional exposure to children, developing harmful behaviors and habits such as drinking and gambling, poor communication skills and inattention toward each other's rights. The third category of "perpetuating factors" of couple conflict includes: weak insight and value system, lack of use of skills such as peace techniques, weak forgiveness, weak will and motivation, weak resilience, and deprivation of external support.

Keywords: Couple's Conflict, Conceptual Model, Quran, Self-Control, Tafsir al-Mizan.

---

*. Date of receiving: ۴, July, ۲۰۲۱, Date of approval: ۱۱, October, ۲۰۲۱.

^۱-Assistant Professor, Institute of Ethics and Spirituality, Institute of Islamic Sciences and Culture(Corresponding Author), (hamidrafii^۲@gmail.com)

^۲ - Associate Professor Al-Mustafa International University(aashameli^۳@gmail.com)

^۳ -Associate Professor of Al-Mustafa International University(safurayi@gmail.com)

^۴ - PhD Candidate, Al-Mustafa International University. Institute of Humanities (asajad^۴@yahoo.com)

مدل مفهومی عوامل تعارض زوجین در قرآن کریم

با تأکید بر تفسیر المیزان*

حمید رفیعی هنر^۱ - عباسعلی شاملی^۲ - محمد مهدی صفورایی پاریزی^۳ - علی محمد صالحی^۴

چکیده

آگاهی یافتن از عوامل تعارض زوجین، می تواند اولین و موثرترین قدم برای شناسایی سازوکارهای کاهش تعارضات همسران باشد. براین اساس هدف پژوهش حاضر اکتشاف «مدل عوامل تعارض زوجین در قرآن کریم با تأکید بر تفسیر المیزان» می باشد. برای دستیابی به این هدف، آیات قرآن کریم به روش تحلیلی - توصیفی و از طریق استنباط دینی - روان شناختی گردآوری، دسته بندی و تجزیه و تحلیل گردید. بر اساس یافته های پژوهش، عوامل تعارض زوجین، در سه دسته قرار داده شدند. دسته اول «عوامل زمینه ساز» که عبارت اند از: ضعف خودمهارگری، تأثیرگذاری شیطان بر روابط زوجین، و بی توجهی به زمینه طبیعی تعارض همسران. دسته دوم «عوامل آشکار ساز» که عبارت اند از: خیانت زناشویی، عدم رضایت جنسی، مسائل اقتصادی، مواجهه ناکارآمد با فرزندان، ابتلا به رفتارها و عادات آسیب زا همچون مصرف شراب و انجام قمار، ضعف مهارت های ارتباطی و بی توجهی به حقوق یکدیگر. دسته سوم «عوامل تداوم بخش» تعارض زوجین است که عبارت اند از: ضعف نظام بینشی و ارزشی، عدم بهره بردن از مهارت ها همچون تکنیک صلح، ضعف بخشودگی، ضعف اراده و انگیزه، ضعف تاب آوری، و محرومیت از حمایت بیرونی.

واژگان کلیدی: تعارض زوجین، مدل مفهومی، قرآن، خودمهارگری، تفسیر المیزان.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۳ و تاریخ تایید: ۱۴۰۰/۰۷/۱۹.

۱ - استادیار پژوهشکده اخلاق و معنویت، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (نویسنده مسئول) hamidrafii@gmail.com

۲ - دانشیار جامعه المصطفی العالمیه (ص) aashameli@gmail.com

۳ - دانشیار جامعه المصطفی العالمیه (ص) safurayi@gmail.com

۴ - دانشجوی دکتری جامعه المصطفی العالمیه، موسسه علوم انسانی asajad45@yahoo.com

۱. مقدمه

خانواده به عنوان کوچک‌ترین و مهم‌ترین واحد اجتماعی، نیازمند سرمایه‌گذاری روانی گسترده‌ای است. وظیفه اختصاصی خانواده ایجاد محیطی گرم و دوستانه است تا جواب‌گوی احتیاجات احساسی و عاطفی اعضای خانواده باشد و شناخت درست و انتخاب صحیح روش زندگی هر یک از اعضا، تاثیر بسزایی در روابط دوستانه خانواده دارد و هر خانواده باید سعی کند محیط را به گونه‌ای فراهم نماید تا هیچ یک از اعضای خانواده، احساس نارضایتی و کمبود نکنند (کاو، تدوین برنامه افزایش تاب آوری در برابر استرس، ۱۳۸۸: ۴۸). با وجود این، تعارض و عدم تفاهم در خانواده امری شایع است و کمتر خانواده‌ای وجود دارد که از این امر مستثنی باشد؛ اما گاهی این تعارضات به تعارض‌های شدید منجر می‌شود. امروزه خانواده‌ها درگیر انواع گوناگونی از تعارضات هستند که این تعارضات باعث عدم کارکرد مطلوب و سالم خانواده به عنوان نخستین و قدیمی‌ترین نهاد اجتماعی می‌شود. نهادی که وظیفه اصلی آن تقویت روحیه و شخصیت سالم است، خود به عاملی برای تعارضات عاطفی، رفتاری و شخصیتی تبدیل می‌شود (میرزایی و دیگران، نقش تمایز یافتگی خود و عوامل اقتصادی، ۱۳۹۸: ۱۴۴).

تعارض پدیده‌ای است که به موازات عشق در ارتباط زناشویی به وجود می‌آید و امری غیرقابل اجتناب است و هنگامی پدیدار می‌شود که اعمال یک فرد با اعمال فرد دیگر تداخل پیدا می‌کند، هم‌چنان که دو فرد به یک‌دیگر نزدیک‌تر می‌شوند، نیروی تعارض افزایش می‌یابد (داستان، مقایسه اثربخشی زوج‌درمانی روایتی و زوج درمانی رفتاری، ۱۳۹۴: ۷۷). ورثینگتون (راهنمای بخشش، ۲۰۰۵) معتقد است اعضای خانواده نمی‌توانند بدون این که گاهی مواقع و شاید اغلب اوقات، یک‌دیگر را بیازارند، با هم زندگی کنند. این جمله به آن معنی است که در روابط خانوادگی، وجود تعارض یا دل‌آزاری و رنجش خاطر، اجتناب‌ناپذیر است. این رنجش خاطر بر روی کیفیت رابطه تاثیر می‌گذارد و از آن‌جا که کیفیت رابطه، عامل پیش‌بینی‌کننده‌ی قوی در رضایت‌مندی زناشویی است، حل این رنجش می‌تواند در ارتقای کیفیت رابطه زوجین، موثر واقع شود. پژوهش‌های متعددی در جهت تعیین اثربخشی رویکردهای مختلف در جهت کاهش و مدیریت این تعارضات صورت گرفته است (داستان، مقایسه اثربخشی زوج‌درمانی روایتی و زوج درمانی رفتاری، ۱۳۹۴: ۷۸).

در هر صورت آگاهی یافتن از عوامل تعارض زوجین، می‌تواند یکی از موثرترین گام‌ها برای حل تعارضات همسران باشد، مبتنی بر این نکته، پژوهش‌های متعددی در زمینه عوامل و منابع تعارض زوجین انجام شده است. به عنوان نمونه، پاترسون، هیپ، ویس و ترنر (۱۹۷۵)، به نقل از منصور و

ادیب راد، مقایسه بین تعارض زناشویی و ابعاد آن، ۱۳۸۳) منابع تعارض را به صورت زیر دسته‌بندی کرده‌اند:

الف. زمینه‌های اجتماعی که در برگزیده تغییر روابط افراد به دلایل مختلف تغییرات اجتماعی ناشی از دوره‌های مختلف زندگی مشترک، تقسیم مسئولیت‌های والدین، فشارهای اقتصادی و بی‌ثباتی اجتماعی است. ب. فشارهای موقعیتی که در برگزیده مسائل و رخدادها غیر قابل پیش‌بینی مانند بیماری‌ها، مرگ والدین و... است. ج. مشکلات رفتاری شامل ناهمانندی‌های رفتاری، مشکلات مرتبط با نحوه گفتگو به دلیل تدابیر توافقی ناقص و اختلاف به دلیل تغییر بر اثر مراحل رشدی خانواده که موجب تغییر در چرخه رشد خانواده می‌گردد. د. تفاوت‌های ادراکی مانند متفاوت دیدن موقعیت موجود برای شروع و ادامه زندگی از طرف زن و شوهر.

همچنین حسینی (تعارضات زوجین و راهکارهای حل آن، ۱۳۹۵) براساس منابع اسلامی، عوامل ایجاد تعارض در روابط همسران را در ۹ دسته بیان کرد که عبارتند از: عوامل فرهنگی، عوامل اخلاقی، عوامل مذهبی و اعتقادی، عوامل عاطفی و جنسی، عوامل حقوقی، عوامل ارتباطی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، و عوامل زیستی.

با وجود پژوهش‌های انجام گرفته و علی‌رغم اهمیت بالای شناسایی عوامل تعارض زوجین در قرآن، و ظرفیت بالای منابع اسلامی و به ویژه قرآن، پژوهشی که به شکل مستقیم به شناسایی عوامل تعارض زوجین در قرآن و با تأکید بر تفسیر المیزان پرداخته باشد یافت نشد. در عین حال، پژوهش‌های غیر مستقیم انجام شده نیز نتوانسته‌اند اطلاعات مناسبی در این زمینه فراهم کنند. اغلب این مطالعات، به صورت غیر جامع، پراکنده و ناقص بوده است. پژوهش حاضر در صدد آن است با محور قرار دادن قرآن کریم عوامل تعارض زوجین را استخراج و معرفی نماید. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف توسعه مرزهای دانش و جبران خلأ پژوهشی موجود با روش تحقیق اجتهاد دینی روان‌شناختی با تحلیل محتوای آیات قرآن درباره عوامل تعارض زوجین در صدد پاسخ‌گویی به این سوال است که عوامل تعارض زوجین از نگاه قرآن کریم چگونه توصیف و تبیین می‌شود.

۲. عوامل تعارض زوجین از نگاه قرآن کریم

با توجه به ابعاد استخراج شده از قرآن کریم راجع به عوامل تعارض زوجین، مقوله‌های مدل عوامل تعارض زوجین به سه دسته اصلی عوامل زمینه‌ساز؛ عوامل آشکارساز؛ و عوامل تداوم‌بخش تعارض

زوجین تدوین می‌شود:

الف. عوامل زمینه‌ساز تعارض زوجین

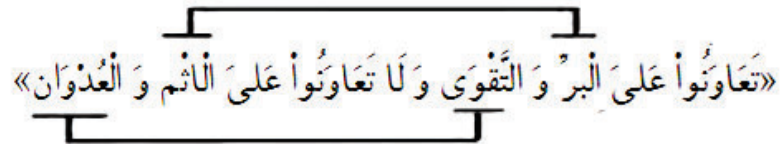
منظور از عوامل زمینه‌ساز، عواملی هستند که بستر و زمینه را برای رخداد دیگر عوامل تعارض فراهم می‌کنند، و با بقیه عوامل ارتباط خواهند داشت. عوامل زمینه‌ساز تعارض زوجین عبارتند از:

یکم. ضعف خودمهارگری (ضعف تقوا)

براساس بررسی‌های انجام شده در منابع اسلامی، سازه خودمهارگری از سطوح و مولفه‌هایی مختلف تشکیل شده است که به صورت سلسله مراتبی با هم پیوند خورده‌اند. بر این اساس در آیات قرآن کریم، می‌توان مفهوم «تقوا» را معادل سازه «خودمهارگری»، در نظر گرفت. زیرا «تقوا» مشتمل بر هر دو مفهوم اساسی سازه خودمهارگری در منابع اسلامی می‌باشد (رفیعی هنر، روانشناسی مهار خویشتن با نگرش اسلامی، ۱۳۹۵: ۲۸۷). در هر حال به منظور تبیین «ضعف خودمهارگری» به عنوان عامل زمینه‌ساز تعارض زوجین در قرآن، ابتدا توضیح مختصری در مورد «نسبت تقابل» بیان خواهد شد.

«نسبت تقابل» عبارت است از تفاوت معنایی بین دو لفظ که در بستر متن ایجاد می‌شود و دو حوزه متقابل ایجاد می‌کند. به اعتقاد ایزوتسو حوزه معنانشاخصی، زمانی به وجود می‌آید که دو مفهوم کلیدی عمده، کاملاً در مقابل یکدیگر قرار گیرند (ایزوتسو، مفاهیم اخلاقی در قرآن کریم، ۱۳۷۸: ۲۹۸). در آیه دوم سوره مائده «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ»، با توجه به لف و نشر مرتب، واژه «اِثْم» در مقابل «بِرٌّ»، و مفهوم «عدوان» در مقابل «تقوا» قرار گرفته است. مفهوم «عدوان» ناظر به اموری است که مرتبط به روابط بین فردی است و موجب تعدی به حقوق دیگران می‌شود (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۸۶/۱۹). و از جمله بسترها و زمینه‌هایی که مفهوم «عدوان» در آن شکل می‌گیرد، روابط زوجین است، زیرا مفهوم «عدوان» به عنوان یکی از مصداق‌ها و مفهوم‌های نزدیک به مفهوم تعارض در دامنه واژگانی قرآن، بیان می‌گردد. از سوی دیگر، مفهوم مقابل «عدوان»، «تقوا» است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که «تقوا»، با عدوان (تعارض زوجین) ارتباط معکوس دارد، یعنی ضعف در «تقوا»، زمینه «عدوان» و تعارض همسران را فراهم می‌کند و برعکس، افزایش تقوا، سبب کاهش عدوان (تعارضات زوجین) می‌شود. لذا همنشینی «بِرٌّ و تقوا» در تقابل همنشینی «اِثْم و عدوان» در آیه مشهود بوده، و آن چیزی که بیشتر مورد

نظر است، این می‌باشد که «عدوان» در تقابل با «تقوا» دانسته شده است. این مهم در نمودار زیر مشاهده می‌شود:

با توجه به نکاتی که بیان شد، روشن می‌شود یکی از عوامل زمینه‌ساز تعارض زوجین، «ضعف در تقوا و خودمهارگری» زوج یا زوجین است که سبب می‌شود زمینه و بستر بروز تعارض بین همسران فراهم شود.

دوم. تأثیرگذاری شیطان بر روابط زوجین

خداوند در سوره مائده آیه ۹۱ می‌فرماید: «شیطان می‌خواهد در میان شما عداوت و کینه ایجاد کند». اگر عداوت در کنار بغض قرار گیرد، مانند آیه مذکور، عداوت به معنای دشمنی ظاهری، و بغض به معنای دشمنی قلبی تبیین می‌شود. «بغض» و «بغضاء» نیز ضد محبت است و شیطان هیچ غرضی از این اعمال خود ندارد، مگر ایجاد عداوت و بغض بین شما (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۸۱/۶). همان‌گونه که از صریح آیه مذکور (مائده/۹۱) ملاحظه می‌شود شیطان اراده کرده است بین مومنین دشمنی و کینه ایجاد کند، و واژه «بَيْنَكُمْ» که در آیه ذکر شده، به روشنی نشان می‌دهد این عداوت و بغضی که هدف و اراده شیطان است مربوط به «روابط بین فردی» مومنین است، و قطعاً از جمله روابط بین فردی مومنین و مصداق بارز آن، روابط بین فردی زوجین است که شیطان اراده کرده بین روابط آنها، کینه و تعارض ایجاد کند.

نکته بعد این‌که، دشمنی شیطان، تنها منحصر به دشمنی با حضرت آدم و همسرش نیست، و شامل همه زوجین مومنین خواهد شد. علامه طباطبائی در این باره بیان می‌کند: ذریه آدم در حکم، با خود آدم شریک است، هم چنان که از ظاهر برخی آیات (أعراف/۲۵؛ أعراف/۱۱)، این معنا استفاده می‌شود (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۲۰۳/۱). بنابراین دشمنی شیطان، قابل تسری دادن به همه زوجین مومنین است، و اختصاصی به حضرت آدم و همسرش نخواهد داشت.

شیطان انس و جن

در قرآن، شیطان به موجود خاصی اطلاق نشده، بلکه حتی به انسان‌های شرور و مفسد نیز اطلاق گردیده است (انعام/۱۱۲). بنابراین منظور از شیطانی که بین زوجین تعارض و عداوت ایجاد می‌کند صرفاً ابلیس و شیاطین جن نخواهد بود و می‌تواند شامل انسان‌هایی هم که وارد سیستم خانواده می‌شوند و روابط زن و شوهر را، با مداخله خودشان به هم می‌زنند، بشود. همچنان‌که در آیه ۱۰۲ سوره بقره به این اشاره می‌کند که یهودیان از آن دو ملک (هاروت و ماروت)، چیزها را از این علم (سحر) گرفتند که با آن میانه زن و شوهرها را بهم می‌زدند (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۳۵۱/۱). علاوه بر آن، بحث مداخله شیطان در بروز تعارض بین زوجین، شامل افرادی که از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای و دیگر روش‌های رسانه‌ای سعی در ایجاد تعارض و سست کردن بنیان خانواده می‌کنند هم می‌شود.

خلاصه این‌که یکی از عوامل زمینه‌ساز بروز تعارض در روابط زوجین، شیاطین انس و جن هستند که تلاش می‌کنند بین زوجین بغض، کینه، تعارض و حتی جدایی ایجاد نمایند.

سوم. وجود زمینه طبیعی تعارض در روابط زوجین

خداوند در آیه ۲۴ سوره اعراف می‌فرماید: «فروید آید، در حالی که بعضی از شما نسبت به بعضی دیگر، عداوت خواهد داشت». این خطاب هم خطاب به آدم و همسر او است و هم خطاب به ابلیس است، و عداوت بعضی از بنی نوع بشر با بعضی دیگر به خاطر اختلافی است که در طبیعت‌های آنان است (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۴۱/۸)، چیزی که در این آیه مورد تأکید است این است که بین آدم و همسرش و همین‌طور زوجین دیگر از بنی نوع بشر، عداوت و تعارض وجود دارد. نکته دیگر این‌که از آیه بالا نوعی اختلاف بین فردی که همان «تعارض» باشد برداشت می‌شود، و وجهی وجود ندارد که حضرت آدم علیه‌السلام و همسرش دشمن یک‌دیگر باشند و بین آنها دشمنی تصور شود؛ اما با توجه به اختلاف در طبایع که علامه طباطبائی به آن اشاره کردند، وجود تعارض بین آنها قابل تصور هست و اگر واژه «عدو» در این آیه و آیه بعدی (اعراف/۲۴؛ بقره/۳۶)، به معنای «تعارض» گرفته شود به واقع نزدیک‌تر است.

همچنین خداوند در آیه ۳۶ سوره بقره می‌فرماید: «خداوند به آدم و حوا دستور داد هر دو از بهشت به زمین هبوط کنید، در حالی که بین شما عداوت است». مراد از این عداوت، همان ناسازگاری ذریه

آدم و حوا است که بعضی با بعضی دیگر خواهند داشت و این مسئله اختصاصی به آدم و حوا که مورد خطاب قرار گرفته‌اند ندارد و اگر آدم و حوا مخاطب شده‌اند از این جهت است که آنها ریشه و اصل ذریه و فرزندان خود هستند (طبرسی، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۶۰: ۱/۱۳۸). در این آیه بر خلاف آیه ۲۴ سوره اعراف، به دشمنی ابلیس اشاره‌ای نشده، و تنها به وجود عداوت و تعارض بین آدم و حوا (و زوجین دیگر از بنی نوع بشر) اشاره می‌کند؛ بنابراین بی‌توجهی به زمینه طبیعی تعارض در روابط زوجین، یکی دیگر از عوامل زمینه‌ساز تعارض زوجین است که در صورت عدم آمادگی همسران برای مواجه شدن و مدیریت آن، زمینه بروز تعارض جدی بین آنها فراهم خواهد شد.

ب. عوامل آشکارکننده تعارض زوجین

عوامل آشکارکننده تعارض زوجین، عواملی هستند که نقش مستقیمی در آشکار شدن و بروز تعارض زوجین دارند.

یکم. خیانت زناشویی

خداوند در آیات متعددی ویژگی مؤمنان را مسئله پاکدامنی، عفت و پرهیز از هرگونه آلودگی جنسی قرار داده، و چنین می‌گوید: «آنها کسانی هستند که فروج خویش را از بی‌عفتی حفظ می‌کنند و تنها از طریق همسر خود نیازشان را برآورده می‌نمایند» (مؤمنون/۶-۵). در آیه بعد، بار دیگر روی همین مسئله تاکید کرده و می‌گوید: «هر کس غیر این طریق را (جهت بهره‌گیری جنسی) طلب کند تجاوزگر است» (مؤمنون/۷).

همین‌طور در آیه ۳۲ سوره اِسرائ، به شدت از زنا نهی می‌کند، چون نفرموده این کار را نکنید، بلکه فرموده نزدیکش هم نشوید و این نهی را چنین تعلیل کرده که این عمل فاحشه است و زشتی و فاحشه بودن آن، صفت جدایی‌ناپذیر آن است، به طوری که در هیچ فرضی از آن جدا نمی‌شود و با تعلیل دیگر که در ادامه همین آیه فرمود: «وَسَاءَ سَبِيلاً»، فهماند که این روش، روش زشتی است که به فساد همه شئون اجتماع منجر می‌شود، و به کلی نظام اجتماع و از جمله نظام خانواده را مختل ساخته و انسانیت را به نابودی تهدید می‌کند (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۳/۱۲۳). در صورت ورود زوجین به این مسیر، تعارض و تنش و از بین رفتن آرامش زندگی مشترک، اجتناب‌ناپذیر خواهد بود و علاوه بر عقوبت اخروی، دچار تعارض و تنش‌های شدیدی با همسر خود می‌شوند و احتمال زیادی دارد که زندگی مشترک آنها از هم پاشیده شود، همان‌گونه که پیامبر ص در این زمینه می‌فرماید: «چهار

چیز است که وارد خانه‌ای نمی‌شود مگر آن‌که آن را ویران سازد و با هیچ برکتی آباد نمی‌گردد: خیانت، دزدی، شرب خمر و زنا» (مجلسی، بحارالانوار، ۱۳۷۴: ۱۹/۷۶).

بنابراین از کنار هم قرار دادن آیات و روایات متعددی که بیان می‌کنند زوجین باید تنها با همسران خود رابطه عاطفی - جنسی داشته باشند (مومنون/ ۵-۶؛ معارج/ ۲۹-۳۰)، در این روابط از مرزهای شرعی تجاوز نکرده (شعراء/ ۱۶۶) و مرتکب ارتباط‌های جنسی نامشروع ویرانگر نشوند، عدم برقراری رابطه‌ی جنسی با همجنس (نمل/ ۵۵)، وارد نشدن در حریم جنسی دیگران با نگاه، سخن و رفتار (زنای چشم، دهان و دست) (کلینی، کافی، ۱۳۶۵، ج ۵/ ۵۵۹)، وارد نشدن در دوستی‌های پنهانی با نامحرم خارج نشدن از حریم زوجینی حتی در فکر (فکر نکردن به روابط فرازنشویی؛ زنای فکر)، (مجلسی، بحارالانوار، ۱۳۷۴: ۳۳۱/ ۱۴). محدود کردن خودآرایی به همسر (حرع‌املی، وسایل الشیعه، ۱۴۰۹: ۲۰/ ۲۱۲). از مجموع این موارد، آشکار می‌شود که این دستورات در جهت آرامش زوجین و پیش‌گیری از تعارض در روابط زوجین می‌باشد.

نتیجه پژوهش‌ها نیز نشان می‌دهد روابط فرازنشویی می‌تواند یکی از دلایل عمده طلاق و از هم‌پاشیدگی زندگی زناشویی مطرح گردد (فلاحیان، پیش‌بینی روابط فرازنشویی بر اساس کیفیت عشق، ۱۳۹۸: ۶۰). عدم تعهد به رابطه زناشویی عوارض و پیامدهای متعددی را به دنبال خواهد داشت که هم بر فرد، هم بر خانواده و هم بر جامعه به ویژه همسری که بی‌وفایی دیده است تأثیر می‌گذارد و آنها را دچار تغییرات فیزیولوژیک در سیستم اعصاب و فعالیت شناختی خود می‌کند (گیورتز، سگرین و ووسزیدلو، تأثیر مستقیم و غیرمستقیم تعهد بر وابستگی متقابل و رضایت زوجین متأهل، ۲۰۱۶).

در کل، روابط فرازنشویی یکی از دلایل عمده از هم‌پاشیده شدن ازدواج است (هرتلین، وتچل و پیرسی، درمانگران، ارزیابی و درمان موارد خیانت اینترنتی، ۲۰۰۸). بنابراین یکی از مواردی که موجب حفظ همبستگی میان زوجین می‌شود محدودیت روابط جنسی در خصوصی‌ترین لایه خانواده یعنی در روابط زن و شوهر است، که خداوند به این رابطه تأکید فراوان دارد و از نظر اسلام دارای قداست خاص است.

دوم. نارضایتی جنسی

خداوند در آیه ۱۸۹ سوره أعراف می‌فرماید: «او کسی است که شما را از یک نفس آفرید و همسر او

را نیز از جنس او قرار داد تا در کنار او بیاساید» این دو در کنار هم زندگی آرام‌بخشی داشتند، «و هنگامی که زوج با همسر خود آمیزش جنسی کرد، باری سبک برداشت». «تَغَشَّاهَا» از ماده «تغشی» به معنی پوشانیدن است و این جمله در زبان عرب کنایه لطیفی از آمیزش جنسی است (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴)؛ مبتنی بر آیه مذکور، از مهمترین فلسفه‌های تشکیل زندگی مشترک، آرامش‌گری زن و شوهر نسبت به یکدیگر می‌باشد. این آرامش به عواملی وابسته است که یکی از بارزترین آنها رابطه جنسی سالم است. خداوند دستیابی به آرامش روحی و روانی زوجین را در ارتباط مستقیم با سلامت جنسی زوجین معرفی نموده است و می‌فرماید: «لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا» یعنی سکون و آرامش را هم‌نشین با رابطه جنسی بیان کرده است. بنابراین بدیهی است که میان رابطه جنسی و تعارض زوجین، ارتباط دوسویه وجود دارد؛ یعنی ارضای مناسب نیاز جنسی سبب آرامش، و عدم ارضای مناسب، باعث تعارض زوجین می‌شود. بنابراین عدم ارضای نیازهای جنسی، عامل مهمی برای بروز تعارض همسران است.

همچنین براساس آیه ۱۸۷ سوره بقره خداوند محدودیتی که در ابتدا معین نموده بود تغییر داد تا زوجین بتوانند حتی در ماه رمضان رابطه زناشویی برقرار نمایند تا کسب آرامش نمایند و از تعارض دور بمانند.

در هر صورت عملکرد جنسی (Sexual function)، همواره مرکز توجه، علاقه و کنجکاو بوده است و بر کیفیت زندگی فرد و شریک او تأثیر غیر قابل انکاری دارد (کاپلان و سادوک، خلاصه روانپزشکی، ۲۰۱۵)، زیرا براساس پژوهش‌های صورت گرفته، رضایت از زندگی زناشویی با کنش‌وری جنسی ارتباط دارد و زندگی درصد زیادی از همسرانی که در مسائل جنسی با یکدیگر مشکل دارند با شکست مواجه می‌شود و بعد از مسائل مالی، مسائل جنسی دومین علت طلاق و تعارضات شناخته شده است (هدایتی، تعیین رابطه بین سبک‌های دل‌بستگی و رضایتمندی زناشویی، ۱۳۹۵: ۱۲۸).

در نتیجه نارضایتی جنسی، در بسیاری از موارد، سبب بروز تعارض و احساس فاصله میان همسران می‌گردد و میان رابطه جنسی و تعارض زوجین، ارتباط دوسویه وجود دارد؛ یعنی ارضای مناسب نیاز جنسی سبب آرامش، و عدم ارضای مناسب، باعث تعارض زوجین می‌شود.

سوم و چهارم. مسایل اقتصادی و مواجهه ناکارآمد با فرزندان

خداوند می‌فرماید: «اموال و فرزندان فتنه هستند» (تغابن/۱۵). اگر واژه «فتنه» در این آیه را به

معنای دقیق «فتنه» که همان «اضطراب و اختلال» است (مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ۱۳۶۸، ۲۳/۹)، برگردانیم و بگوییم «اموال و اولاد» سبب اختلال و اضطراب در امور زندگی می‌شوند، سوالی که بعد از این پیش می‌آید این خواهد بود که «اموال و اولاد» سبب اختلال و اضطراب برای چه کسانی می‌شوند؟ و متعلق به این مسئله چه افرادی هستند؟ به طور مسلم، متعلق به اختلال و اضطراب «اموال و اولاد»، کسانی خواهند بود که اموال و اولاد به آنها تعلق دارد، یعنی والدین؛ سوال بعدی که پیش می‌آید این است که اموال و اولاد چگونه باعث اختلال و اضطراب والدین می‌شوند؟ جهتی که به نظر می‌رسد این است که «اموال و اولاد» باعث بروز اختلاف و تعارض بین والدین می‌شوند، و این اختلاف و تعارض، سبب آشکار شدن «اختلال و اضطراب» در والدین می‌شود؛ و والدین بخاطر مسائل مرتبط با اموال یا فرزندان، در روابط بین فردی دچار تعارض و تنش می‌شوند. بنابراین معنای عام واژه «فتنه» در این آیه به معنی «اضطراب و اختلال در نظام امور»، است و این معنای عام مشتمل بر معنای خاص «اختلاف و تعارض بین والدین» است، با توجه به این تبیین، دو مورد دیگر از عوامل آشکارساز تعارض زوجین، «اموال و مواجهه ناکارآمد با فرزندان» هستند.

جر و بحث بر سر مسائل مالی و مشکلات اقتصادی، عامل بسیار مهم تعارضات زناشویی است؛ زیرا فقر مادی و فشارهای اقتصادی ناشی از آن، آرامش روحی زوجین را برهم می‌زند و آنها را دچار اندوه، تنش و تعارض می‌کند، حضرت علی علیه السلام در حدیث ارزشمندی می‌فرماید: «به راستی که فقر، غم و اندوه آور است» (اللیثی واسطی، عیون الحکم و المواعظ، ۱۴۱۸: ۱/۱۴۹). همچنین ایشان در نصایح خود به فرزندش محمد، فقر را عامل دشمنی و تعارض می‌شمارد (شریف رضی، نهج البلاغه، حکمت ۳۱۹).

از سوی دیگر، یکی از مکانیزم‌هایی که به وسیله آن تعارض زناشویی والدین، با فرزندان خانواده ارتباط پیدا می‌کند و در ضمن، تبدیل به یک عامل خطر برای فرزندان هم می‌شود، مثلث‌سازی (triangulation) است که در آن هر کدام از والدین سعی می‌کنند فرزند را بر ضد والد دیگر، با خود هم‌داستان کند (خاکپور، پیش‌بینی سازگاری زناشویی براساس مثلث‌سازی و ساختار قدرت، ۱۳۹۳). مثلث‌سازی یکی از رفتارهای معیوب در چرخه ارتباطی در خانواده است و تأثیر تحلیل‌برنده‌ای بر عملکرد خانواده دارد (مینوچین، خانواده و خانواده درمانی، ۱۳۷۵). بنابراین همان‌گونه که زیر منظومه والدینی می‌تواند بر زیر منظومه فرزندان تأثیر بگذارد و در بروز ناسازگاری‌های فرزندان نقش داشته باشد، زیر منظومه فرزندان هم می‌تواند بر زیر منظومه والدینی تأثیر

بگذارد و والدین را دچار تنش و تعارض نماید، و به بیان دیگر عامل تعارض همسران، فرزندان باشند.

پنجم. ابتلا به مصرف شراب و انجام قمار

در آیه ۹۱ سوره مائده آمده است: «شیطان می خواهد به وسیله شراب و قمار، در میان شما عداوت و کینه ایجاد کند». شیطان هیچ غرضی از این اعمال خود یعنی خمر و میسر ندارد، مگر ایجاد عداوت و بغض بین شما، و این که عداوت و بغض را تنها از آثار شراب و قمار دانسته از این جهت است که این اثر در آن دو ظاهرتر است (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۸۱/۶). در این آیه به پاره‌ای از زیان‌های آشکار شراب و قمار پرداخته می‌گردد: شیطان می خواهد از طریق شراب و قمار در میان شما تخم عداوت و دشمنی بپاشد (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴: ۷۳/۵).

خداوند در آیه مذکور (مائده/۹۱) بیان می‌کند که شیطان از طریق خمر و میسر بین شما بغض و دشمنی ایجاد می‌کند، یعنی خمر و میسر ابزار شیطان برای ایجاد بغض، عداوت و تعارض است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که زوج یا زوجینی که مبتلا به خمر و میسر هستند در واقع در حال بازی کردن در زمین شیطان هستند و زمینه بروز بغض و تعارض بین خودشان را فراهم می‌کنند. بنابراین یکی دیگر از عوامل بروز تعارض زوجین، ابتلا هر دو یا یکی از زوجین به شراب و قمار است که این باعث ایجاد کینه، دشمنی و تعارض بین همسران است.

ششم. ضعف مهارت‌های ارتباطی

خداوند در آیه ۵۳ سوره اسراء می‌گوید: «به بندگان من بگو سخنی بگویند که أحسن باشد»؛ و در ادامه خداوند می‌فرماید: «چرا که اگر قول احسن را ترک گویند و به خشونت در کلام و مخاصمه و لجباج برخیزند شیطان در میان آنها فساد و فتنه می‌کند». معنای جمله «الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» در آیه مذکور، کلماتی است که احسن و از نظر مشتمل بودن بر ادب و خالی بودن از خشونت و ناسزا و توالی فاسده دیگر، نیکوتر باشد. این آیه و دو آیه بعد از آن، دارای یک سیاقند، و خلاصه مضمون آن دو، دستور به نیکو سخن گفتن و ادب در کلام را رعایت کردن و از وسوسه‌های شیطان احتراز جستن است، (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۳۳/۱۶۳-۱۶۲). صاحب التحقیق ذیل آیه مذکور می‌گوید: یعنی شیطان نرغ می‌کند و در روابط فی ما بین، إلقاء سوء نیت می‌کند و موجب دشمنی، بغض و سوء عمل و قول در میان ما می‌شود. بندگان خدا باید متوجه گفتار خود باشند و گفتارشان قول أحسن باشد، زیرا شیطان از طریق گفتار، به قلب‌های ایشان شرّ و فساد وارد می‌کند (مصطفوی، التحقیق فی کلمات

القرآن، ۱۴۳۰: ۹۰/۱۲). قطعاً یکی از مصداق‌های بارز این موضوع و یکی از دلایل اصلی بروز تعارض زوجین، عدم رعایت قول احسن و ضعف در مهارت‌های ارتباطی است. حضرت علی علیه السلام در زمینه تأثیر گفتار نامناسب می‌فرماید: «زنهار از سخن زشت که دل را کینه‌ور می‌سازد.» (تمیمی آمدی، تصنیف غررالحکم و درر الکلم، ۱۳۶۶: ۱/۲۷۲).

بنابراین با توجه به آیه مذکور (اسراء/۵۳)، یکی از عوامل آشکارساز تعارض زوجین، ضعف مهارت‌های ارتباطی است. یعنی اگر زوجین در هنگام گفتگو و ارتباط، قول احسن را رعایت نکنند شیطان از طریق نزغ، رابطه آنها را به هم می‌زند و همسران دچار تعارض می‌شوند، کلمه «بَيْنَهُمْ» که در آیه آمده است: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ»؛ دقیقاً اشاره به روابط بین فردی است که با نزغ شیطان این روابط دچار تعارض می‌شود.

هفتم. بی‌توجهی زوجین به حقوق یکدیگر

خداوند در آیه ۲۲۸ سوره بقره می‌فرماید: «و برای زنان همانند وظایفی که بر دوش آنها است حقوق شایسته‌ای قرار داده شده و مردان بر آنها برتری دارند»، به گفته طبرسی در مجمع البیان، این عبارت از جمله‌های شگفت‌انگیز قرآن است که جامع فوائد زیادی می‌باشد و منظور، حقوقی است که زنان بر شوهران دارند از قبیل نیکی معاشرت با آنان، ضرر نزدن به آنها، مساوات در قسمت بیتوته، نفقه و لباس. همان‌طور که متقابلاً مردها بر همسرانشان حقوقی دارند (طبرسی، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۶۰: ۸/۳).

بنابراین با توجه به این‌که موضوع آیه مذکور (بقره/۲۲۸) درباره طلاق، اختلاف و تعارض بین همسران است و از سوی دیگر در ادامه آیه، خداوند در مورد حقوق و وظایف شایسته‌ای که بر دوش زوجین هست صحبت می‌کند، می‌توان این‌گونه تبیین نمود که در واقع عدم رعایت و بی‌توجهی زوجین به حقوق یکدیگر، یکی از عوامل آشکارساز تنش و تعارض بین همسران است.

همان‌گونه که بر طبق نظریه «تبادل»، هنگامی تعارض ایجاد می‌شود که یکی از زوجین از مبادله انجام شده و میزان دریافتی خود در زندگی مشترک، رضایت نداشته باشد و لذا برای داد و ستد از خصومت و لجبازی و تعارض، به عنوان آخرین راه حل استفاده می‌کند (نظری فر، اثربخشی زوج درمانی رفتاری - ارتباطی، ۱۳۸۸: ۱۳۲). براین اساس بی‌توجهی زوجین به حقوق یکدیگر، سبب شده تا تعارض بین آنها بروز نماید. بنابراین با توجه به نکاتی که ذیل آیه مذکور (بقره/۲۲۸) بیان شد،

می توان یکی دیگر از عوامل آشکار ساز تعارض زوجین را «بی توجهی همسران نسبت به حقوق متقابل یکدیگر» دانست.

ج. عوامل تداوم بخش تعارض زوجین

عوامل «تداوم بخش»، عواملی هستند که بعد از آشکار شدن تعارض زوجین، سبب تداوم و شدت یافتن تعارض موجود می شوند.

یکم. ضعف نظام بینشی و ارزشی

خداوند در آیه ۱۰ سوره شوری می فرماید: «در هر چیز اختلاف کنید، داوری اش با خداست»؛ و معنای آن این است که آن که پرستیده می شود و به دین او متدین می شوند باید کسی باشد که بتواند اختلافی که در بین پرستندگان پیدا می شود برطرف سازد (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۳۰/۱۸). در آیه مذکور خداوند می فرماید: در هر چیزی که دچار تعارض و اختلاف شدید حکم آن با خداوند است، که قطعاً یکی از مصادیق «هر چیزی»، تعارض و اختلاف زوجین است که در صورت وقوع آن، با توجه به این آیه، می بایست به حکم خداوند رجوع شود و برای برطرف شدن آن تعارض، از حکم خداوند پیروی شود، و در صورت عدم رجوع به حکم خداوند، آن تعارض و اختلافی که ایجاد شده است برطرف نخواهد شد و تداوم پیدا می کند.

و این اشکال که، آیه مذکور در مورد تعارض زوجین نیست، قابل پذیرش نخواهد بود؛ چون آیه به صورت مطلق در مورد نزاع و تعارض بین مومنین صحبت کرده و قطعاً از جمله مصادیق آشکار آن، تعارض بین زوجین است، زیرا جمله «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» که در ابتدای آیه بیان شده، شامل زوجین هم می شود. بعد از بروز تعارض اولیه بین زوجین، که احتمال آن برای همه زوجین زیاد است، اگر زوجین به حکم خدا و رسول مراجعه نکنند باعث می شود تعارض آنها ادامه پیدا کند و برطرف نشود؛ بنابراین از این آیه مذکور، می توان این گونه نتیجه گیری کرد که یکی از عوامل تداوم تعارض زوجین، «ضعف نظام ارزشی و بینشی» است که باعث تشدید و تداوم تعارض موجود می شود.

دوم. ناتوانی در بهره بردن از تکنیک صلح

خداوند در آیه ۱۲۸ سوره نساء می فرماید: «اگر زنی، از طغیان و سرکشی یا اعراض شوهرش، بیم داشته باشد، مانعی ندارد با هم صلح کنند و صلح، بهتر است»؛ این جمله کوتاه و پر معنی گرچه در

مورد اختلافات خانوادگی در آیه فوق ذکر شده، ولی بدیهی است یک قانون کلی و عمومی و همگانی را بیان می‌کند که در همه جا اصل نخستین، صلح و صفا و دوستی و سازش است، و نزاع و کشمکش و جدایی، بر خلاف طبع سلیم انسان و زندگی آرام بخش است، لذا جز در موارد ضرورت و استثنایی نباید به آن متوسل شد، سپس برای تأکید موضوع می‌فرماید: «به هر حال صلح کردن بهتر است» (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴: ۱۵۱/۴).

خدای تعالی بعد از دستورات و نصایحی که در امر معاشرت با زنان داشت با جمله: «اگر راه اصلاح و پرهیزگاری پیش گیرید، خداوند آمرزنده و مهربان است» (نساء/۱۲۹)، مردان را تشویق و ترغیب کرده به این‌که هر گاه نشانه‌های ناسازگاری را دیدند، بلادرنگ در صدد اصلاح برآیند و بیان فرموده که این اصلاح کردن، یکی از مصادیق تقوا است و تقوا هم به دنبال خود مغفرت و رحمت را می‌آورد (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۶۵/۵). آیه ۳۵ سوره نساء نیز بیانگر این امر است که اگر میان زوجین، تعارض و اختلافی ایجاد شد از «سبک مصالحه» به وسیله انتخاب حکمین عمل نمایند (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴: ۳/۳۷۵).

مخاطب این آیه (نساء/۳۵)، خود زوجین متعارض نیستند، بلکه اطرافیان و نزدیکان آنان هستند تا بین افرادی که دچار تعارض و اختلاف شده‌اند صلح برقرار نمایند، و این نکته، اهمیت راهکار صلح را می‌رساند. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم در این زمینه بیان فرمودند: «کسی که در راه صلح و آشتی میان دو نفر گام بر می‌دارد تا زمانی که مراجعت کند، فرشتگان خدا همواره بر او درود می‌فرستند و اجر و پاداش شب قدر هم به او عطا می‌گردد» (تویسرکانی، لئالی الاخبار، ۱۴۱۳: ۲/۲۱۴).

جایگاه مصالحه در حل تعارضات

قرآن «مصالحه» را یکی از سبک‌های حل تعارضات منفی یا غیر کارکردی، می‌داند که موجبات سازش میان طرفین تعارض را فراهم می‌سازد (انفال/۶۱). همچنین حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «ایجاد صلح و آشتی میان دو تن، برتر از یک سال نماز گذاردن و روزه داشتن است» (شریف رضی، نهج البلاغه، نامه ۴۷)؛ امیرالمؤمنین علی (ع) به مالک اشتر نیز می‌نویسد: «اگر دشمنت تو را به صلح فراخواند، از آن روی برمتاب که خشنودی خدای در آن نهفته است.» (همان: نامه ۵۳).

در روش «مصالحه» هر کدام از طرفین، باید حاضر باشند چیزی را از دست بدهند تا به یک

مصالحه برسند که به نفع هر دو طرف باشد (ربانی، بررسی مهارت‌های انسانی انبیاء در قرآن کریم با بهره‌گیری از مدیریت تعارض، ۱۳۹۳: ۱۸۹). در این سبک، طرفین تعارض، دارای نوعی انعطاف‌پذیری به نفع یک‌دیگر هستند. این روش بر خلاف روش «سازش» (که تنها یکی از طرفین تعارض، از خودگذشتگی نشان می‌دهد)، مستلزم از خودگذشتگی دوطرفه است یعنی هر کدام از طرفین باید از برخی مواضع خود کوتاه بیایند. استفاده از سبک مصالحه، زمانی مفید است که هدف برای طرفین مهم باشد اما پافشاری بیشتر، منجر به قطع روابط و ایجاد کدورت می‌گردد و مسائل آنقدر پیچیده است که برای حل مسالمت‌آمیز آن به طور موقت راه دیگری نباشد (لوتانز، رفتار سازمانی، ۲۰۰۸).

بنابراین با توجه به نکاتی که بیان شد، یکی از عوامل تداوم بخش تعارض، که باعث می‌شود تعارض زوجین برطرف نشود بلکه تداوم یابد و تشدید شود، عدم برقراری صلح بین همسران است که سبب تشدید و تداوم تعارض اولیه و عواقب منفی دیگر آن می‌شود.

سوم. ضعف بخشودگی

خداوند در سوره تغابن، آیه ۱۴ نخست می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! بعضی از همسران و فرزندان شما دشمنان شما هستند، از آنها بر حذر باشید» ولی از آنجا که ممکن است این دستور بهانه‌ای برای خشونت و انتقام‌جویی و افراط از ناحیه پدران و همسران گردد بلافاصله در ذیل آیه برای تعدیل آنها می‌فرماید: «و اگر عفو کنید و صرف‌نظر نمایید و ببخشید خداوند نیز شما را مشمول عفو و رحمتش قرار می‌دهد؛ چراکه خدا غفور و رحیم است» (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴: ۲۴/۲۰۵).

«بخشودگی» برای زمانی است که بین زوجین تعارض و عداوتی آشکار شده باشد، در این صورت از طریق عفو، صفح و غفران با همسر خود برخورد کنند، و خداوند مومنین را به این‌گونه رفتار کردن در هنگام اختلاف و تعارض، تشویق می‌کند (ر.ک: طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۹/۵۱۶).

پیامدهای بخشودگی در روابط زوجین

«بخشودگی» (forgiveness) مفهومی تاریخی و کهن‌الگویی است که مطالعات بالینی، نسبت به آن نشان داده‌اند می‌تواند برای افرادی که درد عاطفی عمیقی را به علت برخورد غیر عادلانه تجربه کرده‌اند، مفید باشد (باسکین، مطالعات مداخله‌ای در مورد بخشش: فراتحلیل، ۲۰۰۴). همچنین

بسیاری از فلاسفه بخشودگی را مفهومی پایه در نظر می‌گیرند و بیان می‌کنند: «یک نگرش خیرخواهانه واقعی نسبت به آسیب‌رسان به عنوان یک انسان». همین بُعد خیرخواهانه است که گذشت را به عنوان یک سازه، در روانشناسی مثبت‌نگر قرار می‌دهد (کوک Cooke، مدل‌های بخشش و دل‌بستگی عاشقانه بزرگسالان، ۲۰۰۶). در واقع، بخشودگی عبارت است از: انگیزشی آگاهانه و ارادی که سبب کاهش کناره‌گیری، خشم و انتقام نسبت به فرد خطاکار می‌گردد و احساسات مثبت را افزایش داده و جایگزین احساسات منفی می‌نماید و خشم و کینه را کاهش داده و باعث حل تعارض‌های زوجین می‌شود (مک‌اسکیل، متمایز کردن بخشش شخصی از بخشش دیگران، ۲۰۱۲).

در برخی آیات با الگو قرار دادن این‌که خداوند بندگانش را می‌بخشد، مومنان به این روش فراخوانده شده‌اند (نور/۲۲)؛ در آیه‌ای دیگر نیز خداوند به پیامبر ص دستور می‌دهد که از خاطیان خیانت‌کاران صرف نظر کند و چشم ببوشد (مائده/۱۳).

در نتیجه یکی از عوامل تداوم بخش تعارض زوجین این است که بعد از بروز تعارض و تنش نخستین، زوجین به این توصیه الهی عمل نمی‌کنند و نسبت به هم «بخشودگی» ندارند، در حالی که اگر از خود گذشت و انعطاف نشان می‌دادند و یک‌دیگر را می‌بخشیدند، تعارضات و کینه‌ها برطرف می‌شد و آرامش و سلامتی به روابط زوجین باز می‌گشت. رسول خدا ص در آموزه‌ای بلند فرمود: «از یک‌دیگر گذشت کنید تا کینه‌های شما از بین برود» (پاینده، نهج الفصاحه، ۱۳۸۲). عفو و گذشت در روابط بین مومنین و بخصوص زوجین به اندازه‌ای مهم است که قرآن مجید اجر عفو کننده را بر خدا می‌داند «هر کس عفو و اصلاح کند، پاداش او با خداست» (شوری/۴۰).

چهارم. ضعف انگیزه زوجین در حل تعارض

خداوند در سوره نساء آیه ۳۵ می‌فرماید: «اگر آن دو (زوجین)، تصمیم به اصلاح داشته باشند، خداوند به توافق آنها کمک می‌کند»؛ یعنی اگر واقعا زن و شوهر بنای اصلاح داشته باشند، و عناد و لجبازی در کارشان نباشد خدای تعالی به وسیله دو حکم، بین آن دو توافق و اصلاح برقرار می‌کند (طباطبانی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۵۴۷/۴).

براساس این آیه یکی از دلایل ادامه یافتن تعارض و تنش بین همسران این است که گاهی زوجین قصد و اراده جدی برای اصلاح روابط ندارند، خداوند هم لزوم اراده جدی و درونی هر یک از زوجین برای موفقیت را، موثر می‌داند و می‌گوید اگر اراده جدی داشته باشند، خداوند هم به توافق آنها کمک

می‌کند، ولی اگر واقعاً انگیزه و اراده لازم را نداشته باشند، خداوند هم کاری نمی‌کند. در نتیجه، یکی از عوامل تداوم بخش تعارض همسران این است که زوجین یا حداقل یکی از آنها به هر دلیلی، انگیزه و اراده لازم برای اصلاح رابطه و رفع تعارض را ندارد.

همچنین در آیه ۲۲۸ سوره بقره، خداوند بیان می‌کند، موقعی که زن در عده طلاق رجعی است، شوهر می‌تواند بدون هیچ‌گونه تشریفات، زندگی زناشویی را از سر گیرد و با هر سخن و یا عملی که به قصد بازگشت باشد، این معنی حاصل می‌شود، منتها با جمله «إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا» این حقیقت را بیان کرده که باید انگیزه اصلاح هم در میان باشد و هدف از رجوع و بازگشت، اصلاح باشد، نه همچون دوران جاهلیت که مردان با سوء استفاده از این حق، زنان را تحت فشار قرار داده و در حالتی میان داشتن شوهر و مطلقه بودن، نگه می‌داشتند (ر.ک: مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴: ۱۵۶/۲).

بنابراین با توجه به دو آیه مذکور (نساء/۳۵؛ بقره/۲۲۸)، یکی از عواملی که باعث می‌شود، تعارض و تنش موجود بین زوجین برطرف نشود و ادامه پیدا کند این است که زوجین یا حداقل یکی از آنها به هر دلیلی، اراده و انگیزه‌ای برای اصلاح روابط و تداوم زندگی مشترک ندارند؛ اما این که چرا زوجین یا یکی از آنها، اراده و انگیزه‌ای برای اصلاح روابط و تداوم زندگی مشترک ندارند، مسئله‌ای است که نسبت به هر فرد یا زوجی می‌تواند متفاوت باشد، دلایلی مانند ازدواج اجباری، عدم برآورده شدن نیازها، انتظارات غیر منطقی و بی‌توجهی زوجین به حقوق یک‌دیگر برخی از این دلایل هستند.

پنجم. ضعف تاب‌آوری

خداوند می‌فرماید: «ای مؤمنان، به صورت فردی و جمعی پایدار باشید و با یکدیگر ارتباط برقرار کنید؛ و از خدا پروا کنید، بسا که رستگار شوید» (آل عمران/۲۰۰). امرهایی که در این آیه آمده یعنی امر «اصبروا»، «صابروا»، «رابطوا» و «اتقوا»، همه مطلق و بدون قید است، در نتیجه صبر در آیه «اصبروا»، هم شامل صبر بر شدائد می‌شود، هم شامل صبر در اطاعت خدا، و همچنین صبر بر ترک معصیت، و منظور از آن صبر تک تک افراد است، چون دنبالش همین صبر را به صیغه مفاعله (صابروا) آورده که در مواردی استعمال می‌شود که ماده فعل بین دو طرف تحقق می‌یابد (طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۱۴۳/۴).

با توجه به اطلاق «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» در آیه مذکور، این آیه شامل زوجین مومن هم می‌شود، و با توجه به این که امر اول (اصبروا) به معنای صبر تک تک افراد است و «صابروا» که به صیغه مفاعله

آورده، به معنای صبر بین دو نفر است. «اصبروا» در قبال زوجین، به این معنا است که هر کدام از زوجین در زندگی مشترک، صرف نظر از رفتار دیگری، می بایست صبور باشند و سختی‌ها و تعارضات زندگی مشترک را تحمل کنند، و «صابروا» به این معنا است که زوجین به اتفاق یک‌دیگر و دست در دست هم مسائل و اذیت‌ها را تحمل کنند، و هر کدام از آنها صبر خود را به صبر دیگری تکیه تا هم‌افزایی اتفاق بیفتد و صبر آنها برکت یابد و تأثیر بیشتری داشته باشد (همان).

براساس نظریه‌ی کانر و دیویدسون (Connor, KM., Davidson, JRT) (توسعه مقیاس تاب‌آوری، ۲۰۰۳) تاب‌آوری یک ویژگی چند بعدی است و به همان صورت که فرد در معرض موقعیت‌های مختلف زندگی قرار می‌گیرد، براساس زمینه‌های مختلف از جمله جنسیت، سن، زمان و ریشه‌ی فرهنگی تغییر می‌کند. در مجموع می‌توان گفت، تاب‌آوری مفهومی روان‌شناختی است که توضیح می‌دهد چگونه افراد با موقعیت‌های غیر منتظره کنار می‌آیند. همچنین تاب‌آوری به معنای توانایی برگشت به حالت عادی و زنده ماندن، سرسختی در مقابل استرس، و تلاش کردن در طی شرایط ناگوار است (دبل، اختلال استرس پس از سانحه، ۲۰۰۰).

براین اساس، صبر و تاب‌آوری در زندگی مشترک، موجب تداوم زندگی مشترک و تقویت صفات عالی اخلاقی همچون خویشتن‌داری است. در مقابل، عدم صبر و تحمل در مسائل و تعارضات زندگی مشترک، موجب سردی روابط و تشدید تعارضات می‌گردد. بنابراین یکی دیگر از عوامل تداوم بخش تعارض زوجین، عدم برخورداری همسران از «مهارت تاب‌آوری» در هنگام سختی‌ها و تعارضات است که باعث می‌شود تنش‌ها و اختلافات جزئی موجود در زندگی مشترک، تشدید شود و تداوم پیدا کند.

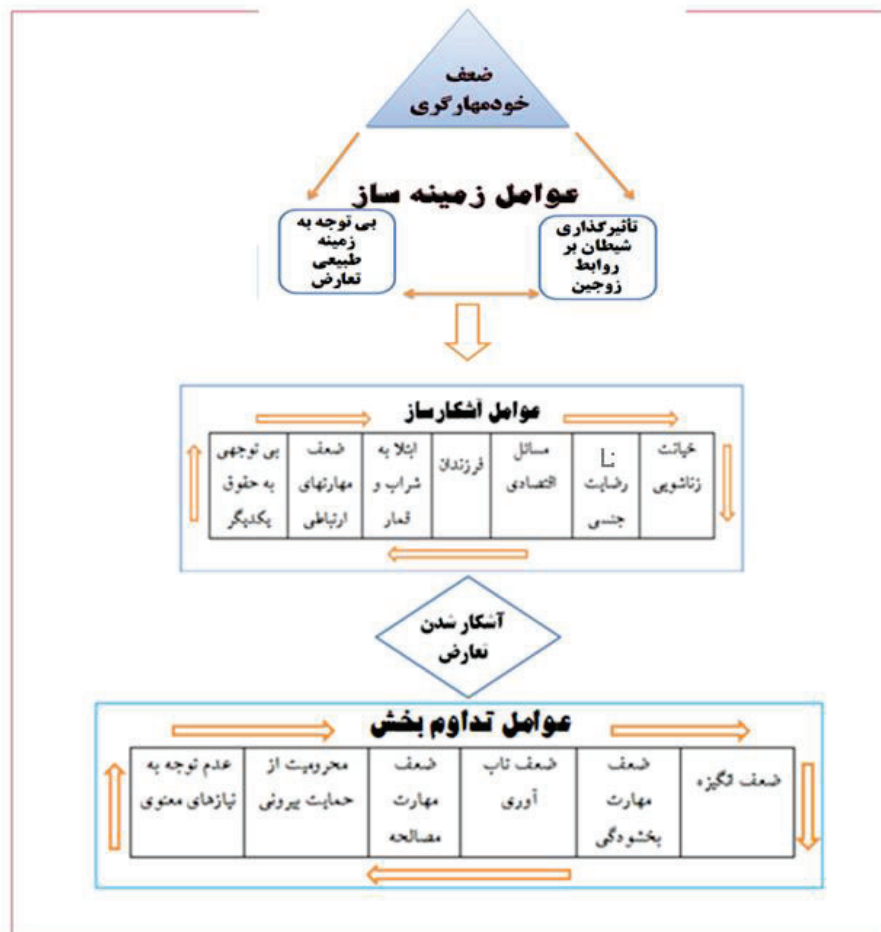
ششم. محرومیت از حمایت بیرونی.

براساس آیه ۳۵ سوره نساء، خدای سبحان برای مواردی که احتمال برود کار زن و شوهر به دشمنی بیانجامد دستور داده یک حکم از طرف زن، و یک حکم از طرف مرد به مسئله رسیدگی کنند (طباطبانی، ترجمه تفسیر المیزان، ۱۳۷۴: ۴/۵۴۷)؛ بنابراین، آیه مذکور، اشاره به مسئله بروز اختلاف و نزاع میان دو همسر کرده، می‌گوید: اگر نشانه‌های شکاف و جدایی در میان دو همسر پیدا شد برای بررسی علل و جهات ناسازگاری و فراهم نمودن مقدمات صلح و سازش، یک نفر داور و حکم از فامیل مرد و یک داور و حکم از فامیل زن انتخاب کنید (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۱۳۷۴: ۳/۳۷۵). با

توجه به آیه مذکور (نساء/۳۵)، یکی از مسائلی که می‌تواند موجب مدیریت تعارض زوجین شود این است که از حَکَم، برای کمک به همسران متعارض، دعوت شود، و آنها به همسران کمک کنند تا تعارض موجود برطرف شود یا حداقل آسیب کمتری به زوجین وارد شود.

با استفاده از مفهوم آیات مذکور می‌توانیم حَکَمی که در آیه قرآن آمده است را به متخصصین زوج‌درمانی و خانواده‌درمانی هم تسری بدهیم و بگوییم آیه مذکور شامل آنها هم می‌شود. روایات بسیاری از ائمه علیهم السلام هست که گام برداشتن در مسیر اصلاح روابط همسران را، تشویق و تأیید می‌کنند. به عنوان نمونه پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «هر کس برای سازش دادن میان زن و شوهر قدم بردارد خداوند متعال ثواب هزار شهیدی که به حقیقت در راه خدا به شهادت رسیده‌اند به وی عطا خواهد فرمود و برای هر قدمی که در این مسیر بر می‌دارد و هر کلمه‌ای که بیان می‌کند عبادت یکسال که شب‌هایش در حال قیام بوده و روز آن را روزه بوده قرار می‌دهد (حرعاملی، وسایل الشیعه، ۱۴۰۹: ۱۶/۳۴۳). در این روایت پیامبر گرامی اسلام (ص) به صورت مشخص بیان می‌کنند فردی که در مسیر اصلاح روابط زن و شوهر قدم بردارد و به آنها کمک کند، پاداش هزار شهید دارد، بنابراین به صورت مسلم، این بیان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله به صورت اولی شامل افرادی که در زمینه اصلاح روابط همسران، تخصص و دانش کسب کرده‌اند، و شغل و حرفه آنها در این مسیر است، هم می‌شود.

بر این اساس یکی دیگر از عوامل تداوم بخش تعارض زوجین، «محرومیت زوجین از حمایت بیرونی» برای مدیریت و برطرف نمودن تعارض می‌باشد.

نمودار ۱ مدل عوامل تعارض زوجین در قرآن را نمایش می‌دهد.

بر اساس نمودار ۱، عوامل «زمینه‌ساز»، به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، بستر و زمینه را برای دیگر عوامل فراهم می‌کنند و عوامل «آشکار ساز» باعث آشکار شدن و بروز تعارض می‌شوند؛ و عوامل «تداوم‌بخش»، سبب تداوم و تشدید تعارض خواهند شد. بر این اساس آشکار شدن و تداوم تعارض زوجین، برآیند تعامل این عوامل است، و همان‌گونه که مشاهده می‌شود، عامل «ضعف خودمهاری» به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر تمامی عوامل اثرگذار است. از سوی دیگر تقویت عامل «خودمهاری»، سبب کاهش تعارضات زوجین می‌شود.

نتیجه

پژوهش حاضر با هدف پاسخ‌گویی به این سوال که عوامل تعارض زوجین در آیات قرآن کریم چگونه تبیین شده است، انجام شد. با توجه به یافته‌های پژوهش، ابعاد استخراج شده از قرآن کریم راجع به عوامل تعارض زوجین، به سه دسته تقسیم شدند: عوامل زمینه‌ساز؛ عوامل آشکارساز؛ و عوامل تدوام‌بخش. اولین و اصلی‌ترین عامل زمینه‌ساز تعارض زوجین؛ «ضعف خودمهارگری» است. اصل وجود رابطه میان خودمهارگری و تنظیم تعامل به صورت فرایندهایی همزمان و مکمل مورد تأکید روانشناسان است. بر این اساس با توجه به مدل مفهومی عوامل تعارض زوجین در قرآن، عامل «ضعف خودمهارگری» به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر تمامی عوامل دیگر اثرگذار است، از جمله بر روی دو عامل زمینه‌ساز دیگر شامل «تأثیرگذاری شیطان بر روابط زوجین» و عامل «بی‌توجهی زوجین به زمینه طبیعی تعارض».

عامل زمینه‌ساز بعدی که از صریح آیه قرآن (مائده/۹۱)، قابل برداشت است، عامل «تأثیرگذاری شیطان بر روابط زوجین» است. تأثیرگذاری شیطان در روابط زوجین، اختصاصی به حضرت آدم و همسرش نخواهد داشت و قابل تسری دادن به همه زوجین مومنین است، ثانیاً منظور از شیطانی که بین زوجین تعارض و عداوت ایجاد می‌کند، صرفاً ابلیس و شیاطین جن نخواهد بود و شامل انسان‌هایی هم که وارد سیستم خانواده می‌شوند و روابط زن و شوهر را، با مداخله خودشان به هم می‌زنند، می‌شود.

سومین عامل زمینه‌ساز تعارض زوجین، «بی‌توجهی به زمینه طبیعی تعارض زوجین» است که در صورت عدم آمادگی همسران برای مواجه شدن و مدیریت آن، زمینه بروز تعارض جدی فراهم خواهد شد.

دسته دوم عوامل تعارض در قرآن، «عوامل آشکارکننده تعارض زوجین» هستند. اولین عامل در این دسته، عامل «خیانت زناشویی» است. از کنار هم قرار دادن آیات و روایات متعددی که بیان می‌کنند زوجین باید تنها با همسران خود رابطه عاطفی - جنسی داشته باشند و مرتکب ارتباط‌های جنسی نامشروع نشوند، آشکار می‌شود که منابع اسلامی و بخصوص آیات قرآن نسبت به روابط سالم بین زن و شوهر چقدر حساسیت دارد و هرگونه ارتباط جنسی یا عاطفی خارج از سیستم زوجیت را، به خاطر عواقب و پیامدهای ناگوار آن و به منظور پیش‌گیری از تعارض در روابط زوجین مردود می‌داند. دومین عامل از عوامل آشکارکننده تعارض زوجین، «نارضایتی جنسی» است. از مهمترین

فلسفه‌های تشکیل زندگی مشترک، آرامش‌گری زن و شوهر نسبت به یکدیگر می‌باشد. این آرامش به عواملی وابسته است که یکی از بارزترین آنها رابطه جنسی سالم است. خداوند دستیابی به آرامش روحی و روانی زوجین را در ارتباط مستقیم با سلامت جنسی زوجین معرفی نموده و سکون و آرامش زندگی مشترک را، هم‌نشین با رابطه جنسی بیان کرده است؛ بنابراین ارضای مناسب نیاز جنسی سبب آرامش، و عدم ارضای مناسب، باعث تعارض زوجین می‌شود.

عامل بعدی «مسائل مالی و مواجهه ناکارآمد با فرزندان» است. اگر واژه «فتنه» در آیه «اموال و فرزندان فتنه هستند» (تغابن/۱۵) را به معنای دقیق «فتنه» که همان «اضطراب و اختلال» است برگردانیم و متعلق به اختلال و اضطراب «اموال و اولاد» را والدین بدانیم، سوال بعدی که پیش می‌آید این است که اموال و اولاد چگونه باعث اختلال و اضطراب والدین می‌شوند؟ جهتی که به نظر می‌رسد این است که «اموال و اولاد» باعث بروز اختلاف و تعارض بین والدین می‌شوند و این اختلاف و تعارض، سبب آشکار شدن «اختلال و اضطراب» در والدین می‌شود. بنابراین دو مورد دیگر از عوامل آشکارساز تعارض زوجین، «اموال و فرزندان» هستند. یکی دیگر از عوامل بروز تعارض زوجین، «ابتلا هر دو یا یکی از زوجین به شراب و قمار» است که باعث ایجاد کینه، دشمنی و تعارض بین همسران می‌شود.

یکی دیگر از عوامل آشکارساز تعارض زوجین، «ضعف مهارت‌های ارتباطی» است؛ یعنی اگر زوجین در هنگام گفتگو و ارتباط، قول احسن را رعایت نکنند شیطان از طریق نزغ، رابطه آنها را به هم می‌زند و همسران دچار تعارض می‌شوند. «عدم رعایت و بی‌توجهی زوجین به حقوق یکدیگر»، یکی دیگر از عوامل آشکارکننده تعارض بین همسران است.

عوامل «تداوم‌بخش»، عواملی هستند که بعد از آشکار شدن تعارض زوجین، سبب تداوم و شدت یافتن تعارض موجود می‌شوند. اولین عامل در این دسته، «ضعف نظام ارزشی و بینشی» است. دومین عامل، «عدم بهره بردن از تکنیک صلح» است. خداوند در آیه ۱۲۸ سوره نساء یک قانون کلی و عمومی و همگانی را بیان می‌کند که در همه جا و از جمله روابط زوجین اصل نخستین، صلح و صفا و دوستی و سازش است؛ بنابراین عدم برقراری صلح بین همسران سبب تشدید و تداوم تعارض می‌شود.

یکی دیگر از عوامل تداوم‌بخش تعارض زوجین، «ضعف بخشودگی» زوجین نسبت به یکدیگر است، در حالی که اگر زوجین از خود، گذشت و انعطاف نشان می‌دادند و یکدیگر را می‌بخشیدند،

تعارضات و کینه‌ها برطرف می‌شد و آرامش و سلامتی به روابط زوجین باز می‌گشت. خداوند لزوم اراده و انگیزه درونی هر یک از زوجین برای کاهش تعارضات را موثر می‌داند و می‌گوید اگر خود زوجین اراده و انگیزه داشته باشند، خداوند هم به توافق آنها کمک می‌کند، ولی اگر واقعاً انگیزه و اراده لازم را نداشته باشند، خداوند هم کاری نمی‌کند. در نتیجه، یکی دیگر از عوامل تداوم‌بخش تعارض همسران، «فقدان انگیزه درونی» است. علاوه بر این، یکی از مسائلی که می‌تواند در هنگام سختی‌ها و تنش‌ها، به زوجین متعارض کمک کند، سازه صبر و تاب‌آوری است، در مقابل، عدم بهره‌مندی زوجین از مهارت صبر و تاب‌آوری باعث تداوم و تشدید تعارض آنها خواهد شد؛ بنابراین عدم برخورداری همسران از «مهارت تاب‌آوری» یکی دیگر از عوامل تداوم‌بخش تعارض زوجین است. همچنین یکی از مسائلی که می‌تواند موجب مدیریت تعارض زوجین شود این است که از حکمین، برای کمک به همسران متعارض، دعوت شود، و آنها به همسران کمک کنند تا تعارض موجود برطرف شود یا حداقل آسیب کمتری به زوجین وارد شود. به نظر می‌رسد می‌توانیم حکمی که در آیه قرآن آمده است را به متخصصین زوج‌درمانی و خانواده‌درمانی هم تسری بدهیم و بگوییم آیه قرآن شامل آنها هم می‌شود. بر این اساس یکی دیگر از عوامل تداوم‌بخش تعارض زوجین، «محرومیت زوجین از حمایت بیرونی» برای مدیریت و برطرف نمودن تعارض است.

منابع

۱. قرآن کریم مترجم: مکارم شیرازی، ناصر، دارالقرآن الکریم، تهران: ۱۳۷۶ ش.
۲. آلیری، دانیل، راهنمای گام به گام درمان مشکلات زناشویی، ترجمه سید علی کیمیائی، زهرا باقریان نژاد، انتشارات رشد، تهران: ۱۳۸۴ ش.
۳. ایزوتسو، توشیهیکو، مفاهیم اخلاقی در قرآن کریم، ترجمه فریدون بدره‌ای، فرزانه روز، تهران: ۱۳۷۸ ش.
۴. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، چاپ چهارم، دنیای دانش، تهران: ۱۳۸۲ ش.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد، تصنیف غررالحکم و درر الکلم، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات، ۱۳۶۶ ق.
۶. تویسرکانی، محمدنبی بن احمد، لنالی الاخبار، قم، العلامة، ۱۴۱۳ ق.
۷. حرعاملی، محمدبن حسن، وسایل الشیعه، مؤسسه آل‌البیت، قم: ۱۴۰۹ ق.
۸. حسینی، سیده زهرا، «تعارضات زوجین و راهکارهای حل آن با رویکرد قرآن و سنت»، پایان نامه کارشناسی ارشد، جامعه المصطفی، قم: ۱۳۹۵ ش.
۹. خاکپور، ایمان، علی محمد، نظری، «پیش‌بینی سازگاری زناشویی براساس مثلث‌سازی و ساختار قدرت»، اندیشه و رفتار، دوره نهم، ش ۳۳، ۱۳۹۳ ش.
۱۰. خدادادی سنگده، جواد، «شاخص‌های سلامت خانواده و ارائه مدل مفهومی خانواده سالم اسلامی - ایرانی: مطالعه کیفی»، روانشناسی و دین، سال دهم شماره سوم، ص ۲۵-۴۰، قم: ۱۳۹۶ ش.
۱۱. داستان، نصیر، و دیگران، «مقایسه اثربخشی زوج‌درمانی روایتی و زوج‌درمانی رفتاری تلفیقی بر شیوه حل تعارضات و سازگاری زناشویی زوجین»، پایان نامه دکتری تخصصی مشاوره، دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۹۴ ش.
۱۲. ربانی، مصطفی، «بررسی مهارت‌های انسانی انبیاء در قرآن کریم با بهره‌گیری از مدیریت تعارض»، رساله دکتری، دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۳ ش.
۱۳. رفیعی هنر، حمید، روانشناسی مهار خویشتن با نگرش اسلامی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۵.
۱۴. رهبر اسلامی، سلیمه، الگوی خانواده در قرآن، پایان نامه ارشد، دانشکده علوم حدیث، قم: ۱۳۹۱ ش.

۱۵. سلطانی، مهدی، «الگوی ساختار خانواده مطلوب از دیدگاه اسلامی»، معرفت فرهنگی اجتماعی، ش ۳، ص ۱۴۳-۱۷۱، ۱۳۹۰ ش.
۱۶. شریف رضی، نهج البلاغه، مترجم: دشتی، محمد، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد: ۱۳۹۴ ش.
۱۷. صفورایی پاریزی، محمد مهدی، «شاخص های خانواده کارآمد»، پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده، ش ۱، ص ۲۹-۵۸، قم: ۱۳۹۲ ش.
۱۸. طباطبایی، سید محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، سید محمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، چ پنجم، قم: ۱۳۷۴ ش.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، انتشارات فراهانی، چ اول، تهران: ۱۳۶۰ ش.
۲۰. علی پور، مهدی و حسنی، سیدحمیدرضا، پارادایم اجتهاد دانش دینی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم: ۱۳۹۰ ش.
۲۱. غفوری، سمانه، «اثربخشی روان‌رمانی معنوی مبتنی بر بخشودگی در افزایش رضایتمندی زناشویی و کاهش تعارضات زوجین شهر مشهد»، مجله‌ی اصول بهداشت روانی، سال ۱۵، ص ۱۸-۴۰۶، ۱۳۹۲ ش.
۲۲. فلاحیان، حسین، و نیلوفر میکاییلی، یوسفی مریدانی، متین، «پیش بینی روابط فرازناشویی بر اساس کیفیت عشق، سبکهای حل تعارض زوجین و تعهد زناشویی»، دو فصلنامه آسیب شناسی، مشاوره و غنی سازی خانواده، ۵، ۱ (پیاپی ۹)، ص ۵۹-۷۶، ۱۳۹۸ ش.
۲۳. کاپلان، سادوک، خلاصه روانپزشکی، ترجمه فرزین رضاعی، انتشارات ارجمند، تهران: ۲۰۱۵ م.
۲۴. کاوه، منیژه، «تدوین برنامه افزایش تاب آوری در برابر استرس و تأثیر آموزش آن بر مولفه‌های کیفیت زندگی والدین دارای کودک کم توان ذهنی خفیف»، پایان نامه دکتری، تهران، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران: ۱۳۸۸ ش.
۲۵. کلینی، محمدبن یعقوب، کافی، تهران؛ دارالکتب الاسلامیه، تهران: ۱۳۶۵ ش.
۲۶. گلدنبرگ، ایرنه و گلدنبرگ، هربرت، خانواده درمانی، ترجمه حسین شاهی برواتی و سیامک نقش بندی. نشر روان، چ سیزدهم، تهران: ۱۳۹۲ ش.
۲۷. الیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، محقق حسین حسنی بیرجندی،

دارالحدیث، قم: ۱۴۱۸ ق.

۲۸. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، دارالکتب الاسلامیه، تهران: ۱۳۷۴ ش.
۲۹. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران: ۱۳۶۸ ش.
۳۰. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران: ۱۳۷۴ ش.
۳۱. منصور، لادن، ادیب راد، نسترن، «مقایسه بین تعارض زناشویی و ابعاد آن در مراجعین زن مرکز خدمات مشاوره‌ای دانشگاه شهید بهشتی و زنان عادی»، پژوهش‌های مشاوره، ۳، ۱۱، ۴۷-۶۴، ۱۳۸۳ ش.
۳۲. میرزایی، میترا، زارعی، اقبال، صادقی فرد، مریم، «نقش تمایز یافتگی خود و عوامل اقتصادی با میانجیگری تعارضات خانوادگی در پیشگیری از آسیب‌های روانی و اجتماعی»، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی دانشگاه علامه طباطبایی، سال دهم، ش ۳۷، تهران: ۱۳۹۸ ش.
۳۳. مینوچین، سالوادور، خانواده و خانواده درمانی، ترجمه باقر ثنائی، نشر امیرکبیر، تهران: ۱۳۷۵ ش.
۳۴. نظری فر، م، «اثر بخشی زوج درمانی رفتاری - ارتباطی بر نشتاین بر تعارضات زناشویی زوجین شهر اهواز»، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۸۸ ش.
۳۵. هدایتی، مهنوش، بگی، سارا، «تعیین رابطه بین سبک‌های دلبستگی و رضایتمندی زناشویی با شاخص عملکرد جنسی زنان»، پژوهش‌نامه زنان، سال هفتم، شماره دوم، ۱۳۹۵ ش.

References

۱. The Holy Quran, Translated by Makarem Shirazi, Naser, Dar al-Quran al-Karim, Tehran: ۱۹۹۷.
۲. Alipour, Mehdi and Hassani, Seyyed Hamidreza, The Paradigm of the Ijtihad of Religious Science, Research Institute of Hawzeh / Seminary and University, Qom: ۲۰۱۱.
۳. Al-Laithi Wasiti, Ali bin Muhammad, Uyun al-Hikam wa al-Mawaiz, Researched by Hossein Hassani Birjandi, Dar al-Hadith, Qom: ۱۴۱۸ AH.
۴. Arberry, Daniel, Step-by-step Guide to Treating Marital Problems, Translated by Seyyed Ali Kimiaei, Zahra Baqiriannejad, Roshd Publications, Tehran: ۲۰۰۵.
۵. Baskin, Thomas W., and Robert D. Enright., "Intervention Studies on Forgiveness: A Meta-Analysis", Journal of Counseling and Development, v ۸۲(۱), ۷۹-۹۰, ۲۰۰۴.
۶. Connor, KM., Davidson, JRT. Y. T. Development of a new Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale. Depression and Anxiety, ۱A: Y۱.AY, ۲۰۰۳.
۷. Cooke, K. I., "Models of Forgiveness and Adult Romantic Attachment in Ended Relationships: Forgiveness over Time", A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science at Virginia Commonwealth University, ۲۰۰۶.
۸. Dastan, Nasir, et al., "Comparison of the Effectiveness of Narrative Couple Therapy and Combined Behavioral Couple Therapy on Conflict Resolution and Marital Adjustment of Couples", PhD Dissertation, Shahid Chamran University of Ahvaz, ۲۰۱۵.
۹. Deabl, M. Psychological debriefing. In: Nutt, D., Davidson, J.R.T, Zohar, J. Post-traumatic stress disorder. London, Martin Dunitz, ۱۱۵-۱۳۱, ۲۰۰۰.
۱۰. Fallahian, Hossein, and Niloufar Mikaeli, Yousufi Meridani, Matin, "Predicting Extramarital Relationships Based on the Quality of Love, Couple's Conflict Resolution Styles, and Marital Commitment", Bi-Quarterly Journal of Pathology, Counseling, and Family Enrichment, ۵, ۱, Series ۹, pp. ۵۹-۷۶, ۲۰۱۹.

۱۱. Ghafouri, Samana, "Effectiveness of Forgiveness-Based Spiritual Psychotherapy in Increasing Marital Satisfaction and Reducing Couple's Conflicts in Mashhad", *Journal of Principles of Mental Health*, Vol. ۱۵, pp. ۱۸-۴۰۶, ۲۰۱۳.
۱۲. Givertz, M., Segrin, C., & Woszidlo, A. (۲۰۱۶). Direct and indirect effects of commitment on interdependence and satisfaction in married couples. *Journal of Family Psychology*, ۳۰(۲), ۲۱۴.
۱۳. Goldenberg, Irene and Goldenberg, Herbert, *Family Therapy*, Translated by Hossein Shahi Barwati and Siamak Naqshbandi. Ravan Publishing, ۱۳th Edition, Tehran: ۲۰۱۳.
۱۴. Harr Amili, Muhammad bin Hassan, *Wasail al-Shiah*, Alul-Bayt Foundation, Qom: ۱۴۰۹ AH.
۱۵. Hertlein, K.M., & Piercy, F.P. (۲۰۰۸). Therapists, assessment and treatment of internet infidelity cases. *Journal of Marital and Family Therapy*, ۳۴(۴), ۴۸۱-۴۹۷.
۱۶. Hidayati, Mehrnoosh, Begi, Sara, "Determining the Relationship between Falling in Love Styles and Marital Satisfaction with women's Sexual Performance Index", *Women's Research Journal*, Year ۷, Number ۲, ۲۰۱۶.
۱۷. Hosseini, Seyyeda Zahra, "Couple's Conflicts and Solutions to It with the Approach of the Quran and Sunnah", Master Thesis, Al-Mustafa University, Qom: ۲۰۱۶.
۱۸. Izutsu, Toshihiko, *Ethical Concepts in the Holy Quran*, Translated by Fereydun Badraei, Forozan Rooz, Tehran: ۱۹۹۹.
۱۹. Kaplan, Sadock, *Summary of Psychiatry*, Translated by Farzin Rezaei, Arjmand Publications, Tehran: ۲۰۱۵.
۲۰. Kaveh, Manijeh, "Development of A Program to Increase Resilience to Stress and the Effect of Its Education on the Quality of Life Components of Parents with Mild Mental Retardation", PhD Dissertation, Tehran, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allamah Tabatabai University, Tehran: ۲۰۰۹.
۲۱. Khakpour, Iman, Ali Muhammad, Nazari, "Predicting Marital Adjustment Based on Triangulation and Power Structure", *Thought and Behavior*, Volume ۹, Vol. ۳۳, ۲۰۱۴.

۲۲. Khodadadi Sangdeh, Javad, "Indicators of Family Health and Presenting a Conceptual Model of a Healthy Islamic-Iranian Family: A Qualitative Study", Psychology and Religion, Volume ۱۰, Number ۳, pp. ۲۵-۴۰, Qom: ۲۰۱۷.
۲۳. Kulayi, Muhammad bin Ya'qub, Kafi, Tehran; Dar al-Kutub al-Islamiyyah, Tehran: ۱۹۸۶.
۲۴. Luthans, F. (۲۰۰۸). Organizational Behavior, ۱۱th Edition. New York: Mc Graw-Hill.
۲۵. Macaskill, Ann., (۲۰۱۲). "Differentiating Dispositional Self-Forgiveness from Other-Forgiveness: Associations with Mental Health and Life Satisfaction", Journal of Social and Clinical Psychology, v ۳۱(۱), p: ۲۸-۵۰.
۲۶. Majlisi, Muhammad Baqir, Bihar al-Anwar (The Oceans of Lights), Dar al-Kutub al-Islamiyyah, Tehran: ۱۹۹۵.
۲۷. Makarem Shirazi, Naser, Tafsir Nemooneh (The Ideal Exegesis), Dar al-Kutub al-Islamiyyah, Tehran: ۱۹۹۵.
۲۸. Mansour, Laden, Adib Rad, Nastaran, "Comparison between Marital Conflict and Its Dimensions in Female Clients of Shahid Beheshti University Counseling Services Center and Normal Women", Counseling Research, ۳, ۱۱, ۴۷-۶۴, ۲۰۰۴.
۲۹. McCullough, M. Bellah., C. Kilpatrick, Sh., & Johnson, J., (۲۰۰۱). "Vengefulness: Relationships with for giveness, Rumination, well- Being, and the big five", PSPB, v ۲۷ (۵), p: ۶۰۱-۶۱۰.
۳۰. Minuchin, Salvador, Family and Family Therapy, Translated by Baqir Sanaei, Amirkabir Publishing, Tehran: ۱۹۹۶.
۳۱. Mirzaei, Mitra, Zarei, Iqbal, Sadiqifard, Maryam, "The Role of Self-differentiation and Economic Factors Mediated by Family Conflicts in the Prevention of Psychological and Social Harms", Allamah Tabatabaei University Counseling and Psychotherapy Culture Quarterly, Year ۱۰, Vol. ۳۷, Tehran: ۲۰۱۹.
۳۲. Mustafawi, Hassan, Al-Tahqiq fi Kalimat al-Quran (Research in the words of the Quran), Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran: ۱۹۸۹.

۳۳. Nazarifar, M., "The Effectiveness of Bernstein Behavioral-communication Couple Therapy on Marital Conflicts in Couples in Ahvaz", Master Thesis in Family Counseling, Shahid Chamran University of Ahvaz, ۲۰۰۹.
۳۴. Payende, Abolqasim, Nahj al-Fasaha, ۴th Edition, Dunya Danish, Tehran: ۲۰۰۳.
۳۵. Rabbani, Mustafa, "A Study of the Human Skills of the Prophets in the Holy Quran Using Conflict Management", PhD Dissertation, Payame Noor University, ۲۰۱۴.
۳۶. Rafiei Honar, Hamid, Psychology of Self-control with An Islamic Attitude, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute, ۲۰۱۶.
۳۷. Rahbar Islami, Salima, Family Model in Quran, Master Thesis, Faculty of Hadith Sciences, Qom: ۲۰۱۲.
۳۸. Safouraei Parizi, Muhammad Mehdi, "Efficient Family Indicators", Islamic Research Journal of Women and Family, Vol. ۱, pp. ۲۹-۵۸, Qom: ۲۰۱۳.
۳۹. Sharif Razi, Nahj al-Balaghah, Translated by Dashti, Muhammad, Astan Quds Razavi Publications, Mashhad: ۲۰۱۵.
۴۰. Sultani, Mehdi, "The Model of the Desired Family Structure from an Islamic Perspective", Socio-Cultural Ma'refat, Vol. ۳, pp. ۱۴۳-۱۷۱, ۲۰۱۱.
۴۱. Tabarsi, Fadhl Ibn Hassan, Translation of Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran (The Confluence of Expressions in Quranic Exegesis), Farahani Publications, Vol. I, Tehran: ۱۹۸۱.
۴۲. Tabatabai, Seyyed Muhammad Hossein, Translation of Tafsir al-Mizan, Seyyed Muhammad Baqir Mousavi Hamadani, Office of Islamic Publications of the Society of Teachers of the Seminary of Qom, ۵th Edition, Qom: ۱۹۹۵.
۴۳. Tamimi Amadi, Abdul Wahid, Tasnif Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim, ۱st Edition, Qom, Daftar Tablighat, ۱۹۸۷ AH.
۴۴. Tuyserkani, Muhammad Nabi bin Ahmad, La'ali al-Akhbar, Qom, Al-Allama, ۱۴۱۳ AH.
۴۵. Worthington E. (editor). (۲۰۰۵). Handbook of forgiveness. ۱ Ed. New York: Routledge; ۴۰۷-۲۲.